

پدرخوانده‌های هنر و صنعت در پایتخت

میرزا عبدالغفار نجم الدوله اصفهانی در دربار قاجار

میرزا ابوالقاسم خاتون آبادی اصفهانی، نخستین امام جمعه تهران

برود چرخ خیاطی به تهران

وقهرودی‌های قمصر کاشان از کسانی بودند که کسب و کاری برای خود در پایتخت مهیا کردند. نصرالله حدادی می‌گوید: «کاشانی‌ها هم همچون اصفهانی‌ها در تهران به مشاغل ظریف و بیشتر در عرصه صنایع دستی مشغول بودند. آنها هنر و صنعت را با هم به تهران آورده بودند. در این میان، قهرودی‌های قمصر کاشان تأثیر زیادی بر اقتصاد پوشاک تهران داشتند. آنها قبل از انقلاب راهی تهران و با صنایع اروپایی همچون چرخ خیاطی که به تازگی وارد تهران شده بود آشنا شدند. تسلط و مهارت آنها در تعمیر و نحوه کار با این وسیله باعث شد تا سال‌ها در این حرفه بمانند و نمایندگی برندهای معروف را در اختیار داشته باشند. از آنجا که چرخ خیاطی رابطه مستقیم با دوخت و دوز داشت به این حرفه نیز وارد شدند.» راسته پوشاک قهرودی‌ها در خیابان جمهوری همچنان وجود دارد و تعاونی پوشاک را هم به نام خود ثبت کرده‌اند.

بود. همچنین نام اصفهانک دولاب نشانی از اصفهان بزرگ در دل تهران دارد و قدیمی‌های ساکن شرق تهران محدوده آن را در منطقه ۱۴ امروز به یاد دارند. بسیاری از موقوفات بازار تهران نیز که در دوره قاجار به ثبت رسیده، باقیات‌الصالحات تاجران اصفهانی ساکن تهران است.»

قاجارها برای توسعه پایتخت، بزرگان و استادان رشته‌های مختلف را به تهران دعوت کردند. به عنوان مثال، در حوزه معماری از استادان اصفهان دعوت کردند ولی آنها شاگردانشان را فرستادند. دکتر ابوالحسن میرعمادی، استاد و پیشکسوت معماری، در این باره می‌گوید: «اصفهان‌ها در معماری تهران نقش اساسی داشتند. آنچه در تهران می‌بینیم در واقع ادامه معماری سبک اصفهان است، البته یک درجه پایین‌تر.»
نه تنها از اصفهان بلکه از شهرها و روستاهای نزدیک اصفهان نیز اقوام زیادی به تهران آمدند. کاشانی‌ها

■ اصفهانی‌ها، کاشانی‌ها و قهرودی‌های قمصر
■ این مهاجران در توسعه معماری و صنعت دوخت و دوز در پایتخت نقش مهمی داشتند

میرزا عبدالغفار اصفهانی، ملقب به نجم‌الدوله، در آماری که سال ۱۲۴۸ از تهران ارائه می‌دهد جمعیت کاشانی‌ها و اصفهانی‌ها را بیشتر از دیگر اقوام در تهران معرفی می‌کند.

این اصفهانی مقیم تهران که از منجمان معروف و معلمان سرشناس مدرسه دارالفنون بود نوشته بیشتر جمعیت مهاجر تهران از اصفهانی‌ها، آذربایجانی‌ها، کاشانی‌ها، شیرازی‌ها و عراقی‌ها هستند.

علیرضا زمانی می‌گوید: «سابقه حضور اصفهانی‌ها در تهران به روزهای نخست پایتخت شدن این شهر در زمان آقامحمدخان قاجار می‌رسد. حتی میرزا ابوالقاسم، نخستین امام جمعه تهران، اهل خاتون آباد اصفهان

سوغات همراهان هنرمند فتحعلی شاه

■ شیرازی‌ها
■ مبدعان ردیف‌های آوازی و آموزش‌دهندگان موسیقی

وقتی آقامحمدخان، بنیانگذار سلسله قاجار، در قفقاز کشته شد، فتحعلی شاه در مقام ولیعهدی از شیراز به تهران آمد تا بر تخت پادشاهی بنشیند. او در این سفر پرمآجر تعدادی از شیرازی‌ها را با خودش به پایتخت آورد.

داریوش شهبازی، تهران‌پژوه، درباره روال مهاجرت شیرازی‌ها به تهران می‌گوید: «مدل مهاجرت به تهران که از دوره قاجار رواج پیدا کرد اینگونه بود که مهاجران معمولاً همراه پادشاه به تهران می‌آمدند تا در رتق و فتق امور دربار مشارکت کنند. شیرازی‌ها با چنین رویکردی و همراه فتحعلی شاه حد فاصل سال‌های ۱۲۱۱ تا ۱۲۱۳ شمسی به تهران آمدند. در نقشه موسیو کرشیش می‌بینیم که کوچه‌ای در محله سنگلج و کوچه دیگری در چال میدان به نام شیرازی‌ها ثبت شده که جمعیت قابل‌اعتنای شیرازی‌ها در تهران قدیم را نشان می‌دهد.»

جمعیت شیرازی‌های مقیم تهران تا سال ۱۲۳۷ به حدی رسید که در پایتخت صاحب محله و هویت شدند. شهبازی می‌گوید: «آمدن جمعیتی از شیرازی‌ها به تهران در دوره فتحعلی شاه اوج گرفت اما مهاجرت از شیراز به تهران در دوره آقامحمدخان در برخی منابع مکتوب ثبت شده است. میرزا صالح شیرازی که برای تحصیل به اروپا رفت و در بازگشت به ایران روزنامه کاغذ اخبار، نخستین روزنامه ایران را منتشر کرد یکی از شیرازی‌هایی بود که در همان دوره به تهران آمد و گروهی دیگر از شیرازی‌ها را برای اداره امور این روزنامه به تهران آورد.»

شیرازی‌های مقیم تهران منشأ کارهای مختلفی در پایتخت بودند، اما به‌طور مشخص می‌توان گفت موسیقی را هم آنها در تهران آموزش و رواج دادند. در این دوره بود که آموزش موسیقی به درباری‌ها آغاز شد. آنها ردیف‌های موسیقی را ابداع کردند و پایه‌گذار مکتب موسیقی فاخر ایرانی شدند که از دل آن مکتب، میرزا علی اکبر فراهانی، یکی از برجسته‌ترین نوازندگان تاریخ موسیقی ایران متولد شد.»

حکایت تنور و خمیر و عطر خوش نان

دشواری‌های پخت نان خراسانی باعث کاهش پخت این نوع نان شد، اما همچنان در بعضی از نقاط تهران از جمله محله سبزواری‌ها هنوز این نان پخت می‌شود. نصرالله حدادی می‌گوید: «این نان که از لذیذترین و ماندگارترین نان‌های تهران بوده در تنورهای زمینی پخت می‌شد که نسبت به تنورهای دیواری از مقاومت بیشتری برخوردار بودند. گفته می‌شود که عمر تنورهای زمینی به ۳۰ سال هم می‌رسد. در گذشته سوخت تنور نان خراسانی با هیزم بوده است که بعدها به نفت تبدیل شد. البته پخت نان در تنور زمینی دشوار بوده و عمدتاً باعث آسیب‌دیدگی نانوایان می‌شد.» حدادی درباره شیوه پخت نان می‌گوید: «باید خمیر گیرها قبیل از اذان صبح به نانوایی می‌آمدند که خمیرها را با دست ورز بدهند

تا صبح برای پخت آماده باشد. سال‌هاست این کار با دستگاه انجام می‌شود.»
گاهی یک قوم در گسترش بعضی از شغل‌ها در تهران قدیم دخیل بوده‌اند و گاهی دو یا چند قوم. «علی بلوک‌باشی» در کتاب مردم‌شناسی جامعه تهران قدیم می‌نویسد: «اعضای هر یک از حرفه‌های قدیم تهران معمولاً از صاحبان حرفه یک یا دو شهر تشکیل می‌شدند؛ مثلاً اعضای صنف خباز تهران بیشتر مشهدی و قمی بودند.» از این رو نمی‌توان صاحبان مشاغل در تهران قدیم را منحصر به یک قوم نسبت داد. یکی دیگر از خدمات خراسانی‌ها به شهر تهران به‌دست گرفتن تولیت اماکن مقدس بوده که این علاقه‌مندی به واسطه همسایگی آنها با حرم مطهر امام رضا (ع) بوده است.

■ خراسانی‌ها

■ توسعه نانوایی با پخت یک نوع نان خاص

پس از پایتختی تهران، این شهر به شهری مهاجرپذیر تبدیل شد؛ تا آنجا که در روزنامه شماره ۳۵ وقایع اتفاقیه گزارشی اختصاصی از مهاجرت نوشته شده است. اما مهاجرت خراسانی‌ها که در زمان قاجار به تهران نقل مکان کردند، چه بود؟

۲ مکان در تهران بود که خراسانی‌ها آنجا مستقر می‌شدند؛ یکی در خیابان ناصر خسرو که به کوچه خراسانی‌ها معروف بود و دیگری در خیابان لشکر که به محله سبزواری‌ها مشهور است. یکی از خدمات خراسانی‌ها به تهران توسعه نانوایی‌های شهر بود که با رواج نان‌های صنعتی و از سوی دیگر به علت